

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Lehto – Tarmo Nuut

Kaubanduse roll Kanti igavese rahu teoorias

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Eva Piirimäe, PhD

Tartu 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Lehto – Tarmo Nuut

Sisukord

Sissejuhatus.....	1
1. „Idee üleüldisest ajaloost maailmakodanlikus sihis“	4
1.1. Loodusteleoloogia ja „mehhanismi“ staatus, valgustuse ja kaubanduse roll	5
1.2. Ebasotsiaalne sotsiaalsus, riik ja kaubandus	7
1.3. "Suur föderatsioon", rahvusvahelise kaubanduse roll ja vastuolud	9
1.4. L. Ypi tõlgendus ja arutelu: kolonialism, loodusteleoloogia ja kaubandus	11
2. „Igavene rahu: filosoofiline sketš“	15
2.1. Igavene rahu ja kaubandus kategoorilise imperatiivi taustal	16
2.2. Igavese rahu ülesehitus ja kaubanduse roll loodusgarantii raames	17
2.3. Loodusteleoloogia ja mõistuse suhe, implikatsioon kaubanduse rollile	21
2.4. L. Ypi tõlgendus ja arutelu: vabakaubandus <i>versus</i> õiglane kaubandus	23
Kokkuvõte.....	25
Kasutatud kirjandus	29
Summary: The Role of Commerce in Kant’s Theory of Perpetual Peace	31

Sissejuhatus

Valgustusajal levisid teooriad inimkonna lineaarsest progressist. Inimkonnal on siht, mis kunagi päädib ajaloo lõpuga ehk täiusliku seisundiga, mil arengut enam toimuda ei saa. Kanti igavese rahu teooriat, mis on 18. sajandi tuntuim rahuteemaline arutluskäik, peetakse üldiselt toonase mõtteviisi musternäidiseks. Läbi raskuste jõutakse tähtede poole: inimkond õpib laastavatest sõdadest ning kehtestab lõpuks elukorralduse, milles need on kindlalt ja alatiseks välistatud. Sageli arvati ja arvatakse, et see mõte on liiga naiivne ja idealistlik, sest eeldab inimestelt liiga palju – kordades rohkemat sellest, milleks nad iialgi võimelised on. Üllataval kombel, arvestades tema grandioosset eesmärgipüstitust, arvas Kant inimloomusest üpris vähe, kuid jäi oma teooriale kindlaks. Järgnevalt näeme taaskord, et tavaarusaamad on oma pealiskaudsuses eksitavad ning et Kanti rahuteooria kattub parimal juhul vaid osaliselt eeldustega, mida valgustusajale üldjuhul omistatakse.

Kanti igavese rahu teemalisi arutlusi võib leida mitmest tema teosest. Vaatan põhiliselt nendest kahte: esiteks 1784. aasta „Idee üleüldisest ajaloost maailmakodanlikus sihis“ (edaspidi *Idee*), teiseks 1795. aasta „Igavene rahu: filosoofiline sketš“ (edaspidi *Igavene rahu*). Mõlemas teoses seadis Kant inimkonna eesmärgiks igavese rahu, kuid nende vahele jäi 11 aastat ja Prantsuse revolutsioon, mille tõttu muutusid ja täienesid paljud tema endised mõtted. Ühes kaasaegses tõlgenduses on esitatud kontrast varasema ja hilisema Kanti vahel. L. Ypi (2014) kohaselt iseloomustab varasemat Kanti, keda esindab *Idee*, vankumatu usk inimkonna igavese rahu eesmärgi olemasollu ning selle paratamatusse saabumisse sõltumata sellest, mida inividid selle heaks või vastu ette võtavad. *Igavese rahu* kaudu avalduv hilisem Kant vaidleb vastu: mitte keegi või miski peale inimeste endi igavest rahu kehtestada ei saa. Nii põhimõttelise erinevuse taustal omistab ühtlasi uue tähenduse kõik ülejäänule, mis igavese rahu saabumise või kehtestamise seisukohast tähtis.

Igavese rahu eesmärgi poole liikumisel on olulisel kohal sõda ja kaubandus. Järgnevalt uurin mõlema rolli, kuid keskendun viimasele, sest kaubanduse roll on Kanti igavese rahu teoorias jäänud tänaseni tunduvalt segasemaks kui sõja oma, millest on niigi juba paljudes teostes kirjutatud (vt. näiteks Easley 2004; Cavallar 2001). Kui muutub inimkonna eesmärgi realiseerumise viis (iseeneslik saabumine

vs. sekkuv kehtestamine), siis muutub ka kaubanduse roll selleni jõudmisel, mille Ypi (2014:122), selgelt esile toob. Esimesel juhul, kui inimesel puudub võime inimkonna saatust määrata, on kaubandus Kanti jaoks „privilegeeritud sotsiaalsete suhete kogum“ ja kaubanduslik ühiskond kõrgeim inimkonna jaoks ettemääratud arengu etapp, mis „(...) osutab konfliktiseisundi ja igavese rahu vahelisele staadiumile“. Teisel juhul, kui inimese agentsus on täielik, saab kaubandusest „(...) lihtsalt üks tee, mille kaudu saame selgitada globaalse vastastikkuse sõltuvuse ja kommunikatsiooni teket (...)“, mis võib, aga ei pruugi rahuni viia. Kaubandus ise oli seejuures väga lai mõiste.

Muthu (2008:188) sõnul kirjeldaks tänapäeval 18. sajandi kaubanduse mõiste tähendust paremini termin „globaliseerumine“, mitte enam kaubandus ise, sest on ajapikku suure osa oma endisest tähendusest kaotanud: „Kaubandus (...) ei viidanud ainult turukesksele kaupade tootmisele ega nende vahetusele, vaid ka läbikäimisele, vahetusele ja kommunikatsioonile üldisemalt. [„Globaliseerumine“] tabab paremini mitmekesist praktikate ja institutsioonide kogumit ning voolavust, mida paljud valgustusaja mõtlejad tundsid (...)“. 18. sajandil oli kaubandus tõesti mitmekesine nähtus, mida esindasid vormi poolest vabakaubandus, merkantilism ja kolonialism. Nendele lisandusid kõikvõimalikud spetsiifilisemad tegevused, mille saab kaubanduse definitsioonist tuletada: näiteks võlgu võtmine, rahvusvaheliste kaubanduskompaniide loomine, informatsiooni vahetus jne. Kesksel positsioonil on omakasust motiveeritud suhtlus ja tegevus.

Selle rõhutamiseks kasutan edaspidi paaril korral abivahendina Kanti ühe autoriteedi D. Hume'i eristust kaubanduse ja sõja vahel (Hont 2005:6). Tema järgi on sõda ühepoolne nullsummamäng, kaubandus aga vastastikku kasulik, samas pole neist kumbki altruistlik. Ühelt poolt, kuivõrd mõlemad taotlevad omakasu, ei tohiks olla keeruline ühte teisega lepitada: teha näiteks Louis XIV Prantsusmaa eeskujul kaubandus „riigi asjaks“, s.t. kasutada nii sõda kui kaubandust võimu suurendamiseks rahvusvahelisel areenil (samas:22-23). Teisalt on sõda ja kaubandus erinevad, sest viimases puudub kaotaja ning see nõuab koostööd. Siit lähtuvad nn. *doux commerce*'i teooriad, mis sedastavad, et omahuvist motiveeritud kaubanduslikud suhted sunnivad osapooli vastastikkusele viisakusele, heasoovlikkusele ja rahule (Ypi 2014:99). Kaubandusega luuakse vastastikused sõltuvussuhted, mille häirimine sõjaga oleks kõigile osapooltele kahjulik, sest

kaubaveod katkeksid. Neid osapooli, kes kaubandusega tegelevad ja selle tagajärgi tunnevad, on kõige üldisemalt kaks: inimesed ja riigid.

Kanti püstitatud igavese rahu eesmärki arvesse võttes osutub sõja ja kaubanduse kõige olulisemaks eristavaks tunnuseks see, et esimene peab lõpuks täielikult kaduma. Teine on teatud kujul soovitatav, sest ei ole vastuolus inimkonna kõrge eesmärgiga, vaid aitab selle saavutamisele kaasa. Kant ise polnud originaalne kaubanduslik mõtleja, vaid toetus eelkõige A. Smithile, kellest jäi sel teemal oma „majandusliku kirjaoskamatus“ tõttu palju tagasihoidlikumaks. Fleischacker (1996:394, 380, 382, 385-386) märkis veenvalt, et Kanti teadlikkus ja sümpaatia Smithi mõtete suhtes on tuvastatav juba 1784. aastast. See tähendab, et mõlemad Kanti siin töös uuritavad teosed sisaldavad erinevaid Smithist inspireeritud kaubandusteemalisi mõtteid: näiteks vihjed „nähtamatu käe“ doktriinile, inimloomuse isekus, mis osutub kõigile kasu toovaks mehhanismiks, ajaloo etapilisuse teooria, mis jaotab inimese kooselu vormid nende arenguastme järgi neljaks ning Smithi sõnastatud õigus rahvusvahelisele kaubandusele ja suhtlusele (*ius commercii*), mille hilisem Kant mõtestas ümber kosmopoliitseks õiguseks (Muthu 2008:191).

Üks olulisemaid aspekte, milles Kant Smithist eeskujuna võttis, oli vabakaubanduse pooldamine ning seetõttu merkantilismi ja kolonialismi hukkamõist. Ypi tõlgenduse valguses saab järgnevalt kõige tähtsamaks vabakaubanduse ja kolonialismi vastuolu, millest Smith ja minu hinnangul ka Kant pooldasid ainult esimest. Smithi arust „(...) oli hiljutine [Seitsmeaastane] sõda tüli kolooniate üle“, mida võideldi tegelikult kolooniatest kasu saavate korruptiivsete rahvusvaheliste kaubanduskompaniide huvides. Kolonialism on niivõrd ebaefektiivne kaubanduslik süsteem, et „inglastele tuleb näidata selle poliitika [kolooniate säilitamise] kulusid ja kasu, mis tuleneks kolooniate avamisest sisesele ja välisele konkurentsile“ (Manzer 1996:373). Kolonialism tuleks asendada vabakaubandusega, mis tähendaks avatud ja õiglast konkurentsi riikide ja inimeste vahel. Vabakaubandust iseloomustavad tollide ja kaubanduspiirangute puudumine, valikuvabadus kaubanduspartnerite ja –tegevuse osas ning ühised mängureeglid õiglaste seaduste näol, mis on kooskõlas inimesele fundamentaalse kaubandusõigusega (Muthu 2008:204, 205).

Kaubanduse roll Kanti igavese rahu teoorias on mõtestatav kolmel mõistuslikul tasandil. Esiteks, millised tagajärjed on kaubandusel teoreetiliselt, s.t. mida see piiratud inimõistusele tuvastatavalt põhjustab? Teiseks, millised tagajärjed on kaubandusel metafüüsiliselt, s.t. millises positsioonis on kaubandus Kanti eesmärgipärase ajalookäsitluses? Kolmandaks, milline on kaubanduse moraalne staatus? Ypi arvas, et hilisem Kant vastas nendele küsimustele enda minevikuga vastuollu minnes. Käesolevas töös vaidlustan suure osa Ypi tõlgendusest ning näitan kahe mainitud esindusliku teose põhjal, et põhimõttelised vastuolud varasema ja hilisema Kanti vahel puuduvad. Erinevusi on, aga need pole fundamentaalset laadi: neil pole Kanti igavese rahu teooria ega kaubanduse rolli jaoks pöördelisi tagajärgi. Kummalegi Kanti teosele pühendan ühe peatüki, mis on ülesehituselt sarnased. Kõigepealt esitan neis lühitutvustuse ning toon välja viisid, kuidas Kant vastavates teostes kaubandust mainis. Seejärel summeerin teoste sisu ja esitan oma tõlgendused, keskendudes kaubanduse rolli seisukohast tähtsatele momentidele, ning lõpetan Ypi tõlgenduste kokkuvõtmise ja vaidlustamisega. Kokkuvõttes toon uuesti välja vead Ypi kontrastses tõlgenduses ning esitan oma arusaama Kantist kui järjepidevast kaubandus- ja rahuteoreetikust.

1. „Idee üleüldisest ajaloost maailmakodanlikus sihis“

Idee on Kanti 1784. aasta ajaloo filosoofiline teos, milles esitas eesmärgipärase versiooni inimkonna arengust. Kolm aastat enne oli ilmunud „Puhta mõistuse kriitika“, milles Kant väitis, et *a priori* teadmine asjadest endist, mis ületab inimkogemuse piirid, on ühtlasi võimatu (Rohlf 2014:2). Inimene suudab ainult hoomata seda, mis on sõltuv tema meeleeelunditest, s.t. tajuda asju ainult selliselt, kuidas need talle tunduvad. Reaalsust on seetõttu inimese jaoks kahte sorti: tajutav ja kättesaamatu. Teadus ja teoreetiline ehk kausaalne mõtlemine kuuluvad esimesse. Küsimus ajaloo eesmärgist kuulub kättesaamatusse ossa ehk metafüüsikasse, milles pole ühtegi väidet võimalik lõpuni tõestada või ümber lükata. Seetõttu ei tule inimkonna eesmärgi olemasolu probleemile läheneda ambitsiooniga selgitada välja selle tõeväärtus, vaid otsustada selle üle moraalsetest kaalutlustest lähtuvalt. Kant oma *Idees* nii ka talitab.

Idees kiitis Kant enamjaolt smithilikus vaimus vabakaubandust. Siin mainib Kant kolme viisi, kuidas kaubandus igavese rahu saavutamist mõjutab, olles üldiselt seda soosiv. Esiteks, kaubandus kui riigi rikkuse allikas sunnib valitsejaid kodanike vabadust austama ja laiendama, sest ainult viimase tingimustes saab kaubandus õitseda ning inimkonna mõistusvõime, mille tasemest sõltub looduse antud rahueesmärgi täitumine, areneda. Teiseks, riik võtab võlgu – käitub ise kaubanduslikult –, et pidada sõda või selleks valmistuda. Viimaks, kaubanduse kasv muudab sõja üha riskantsemaks investeeringuks, sest loob riikide vahele majanduslikud sõltuvussuhted. Vabaduse ning seeläbi kaubanduse takistamine ühes kohas on kahjulik kõigile. Seetõttu survestavad riigid üksteist kodanike vabadust tagama ning otsivad sõja korral vaenupoolte vahel lepitust, mis annab eeskju püsiva rahvusvahelise rahuföderatsiooni loomiseks.

1.1. Loodusteleoloogia ja „mehhanismi“ staatus, valgustuse ja kaubanduse roll

Kant (1995a:42-44, 51) kujutas ajalugu eesmärgipärasena, hõlmates selle alla kõik elusorganismide liigid, kuid keskendus järgnevalt ainult inimkonnale. Ajaloo lõppsiht on kõigi olendite loomuomaduste – inimese puhul põhiliselt talle ainuomase mõistuse – täiuslikkus. Liikide tasandil toimub pidev loomuomaduste täiustumise protsess ehk areng. Ilmtingimata saab selle arengu kandjaks olla ainult liik: inimkond, mitte isikud. Indiviidid saavad ka areneda, kuid nende õppimisaeg (elu) on liiga lühike ja tegutsemismotiivid liiga kitsarinnalised ja vastandlikud, et jõuda täiuseni. Järgmised põlvkonnad peavad alati alustama algusest, kuid neid toetab inimkonna eelnev kogemuste pagas, mis lubab neil jõuda eelmistest natuke kaugemale. Lisaks ei arene inimeses peituv mõistusvõime isolatsioonis, vaid nõuab enda lõplikuks täiustumiseks igavese rahu kehtestamist, mis saab toimuda ainult inimkonna tasandil.

Kuna inimkond koosneb isikutest, kes käituvad teineteise suhtes antagonistlikult, taotledes igäüks oma õnne, pole see võimeline endale ise ühist eesmärki püstitama. Appi tuleb loodus ehk looja, kes annab omalt poolt inimkonnale selle eesmärgi, sidudes mõistuse arengu inimeste vahelise antagonismiga. Vastuseis ja mõistusvõime kohtuvad ebasotsiaalse sotsiaalsuse iseloomujoone abil, mida Kant (samas:44-45) määratles inimese sisese pingena. Ühelt poolt tunnevad inimesed vajadust koos olla, teiselt poolt osutavad üksteisele pidevat vastupanu. Inimene on ebasotsiaalne, sest taotleb omakasu ning kohtab seetõttu vastupanu teistelt, kellega

tekib huvide konflikt, millest tuleneb üldine vältimissoov. Sotsiaalsuse põhjustajaid on kaks. Esiteks, inimese mõistusest lähtuv äratundmine, et ainult ühiskonnas osutub võimalikuks oma loomuomadusi parimal viisil arendada. Teiseks, omakasu motiveerib inimesed ühiskonda, sest sageli on ainult teiste kaudu võimalik oma vajadusi rahuldada (au, võim, omand).

Ebasotsiaalne sotsiaalsus on inimese lahutamatu osa, mis koos mõistusvõimega määrab inimkonna saatuse. Inimesed üritavad koos olles saavutada isiklike ambitsioone, omavahel võidelda ja üksteist ära kasutada, jõudes nii ülimalt süngesse seisusse. Ometi võib just sellises antagonistlikus seisundis näha looduse mehhanismi, mis sunnib inimesi mõistust kasutama, seda samal ajal arendades, et jõuda vastastikku kasulike lahendusteni. Ebasotsiaalsest sotsiaalsusest tulenev täielik viletsus aktiveerib ja arendab omakasu huvides töötavat mõistust, mille abil saavad inimesed oma trööstitud olukorda üha enam parandada. Kanti loodusteleoloogilise käsitluse järgi (samas:45, 42, 51) lõpeb inimkonna ajalugu siis, kui mõistus ja teised loomuomadused täiustuvad. Veel enne selle juhtumist, inimkonna arengu lõppstaadiumis, jõuab lõpule inimkonna poliitiline ajalugu igavese rahu kehtestamise kaudu. Igavene rahu on ideaalne ja viimne poliitiline seisund, mille tingimustes saab võimalikuks inimkonna eesmärgi täitmine.

Kant mõistis oma esmapilgul ulja eesmärgipärase ajalookäsitluse selgitamise ja õigustamise vajadust. Selle kaitsmisel kasutas ta sisuliselt moraalset viisi, pannes oma eesmärgipärase ajaloovisiooni selle heaks tööle. Kant (samas:42, 52-53) rõhutas loomuomaduste täiustumise ja igavese rahu eesmärgi usu vajalikkust olenemata sellest, kas need tegelikult eksisteerivad. Nendes uskumine annab inimestele hea põhjuse käituda kooskõlas inimkonna eesmärgiga, s.t. kiirendada progressi kulgu. Teleoloogilise arusaama alternatiiv – usk eesmärgitusse kausaalsusesse – on igal juhul halvem, sest võtab ära lootuse maise elu paranemise suhtes ning asendab selle kasutu meeleheiteliga. Selle asemel on parem uskuda loomuomaduste täiustumise eesmärki, mis „(...) peab olema inimese pürgimuste eesmärgiks (vähemalt kui idee tema mõttes) või muidu näivad tema loomuomadused eesmärgitu ja raisatuna“ (samas:43).

Uskumine eesmärki ei ole igasuguse aluseta, aga ei saa ka olla sugugi kindel, sest „(...) sündmuste tsükkel [ehk inimkonna loomuomaduste täiustumine] näib võtvat

lõpuni jõudmiseks nii kaua aega, et selle väikese osa põhjal, mille inimkond on siiani läbinud, ei saa me kindlalt määrata kogu tsükli kuju ega selle osade suhet tervikusse“ (sammas:50). Kui ei saa olla kindel eesmärgis endas, ei saa olla kindel ka arengus ja seda tagavas mehhanismis. Ebasotsiaalne sotsiaalsus ja mõistus võivad küll inimesi iseloomustada ja neid isegi suunata, aga ei pruugi määrata inimkonna lõplikku saatust, sest selle olemasolu ega sisu pole võimalik kindlalt tuvastada. Järgnevalt toob Kant (sammas:50-51) esile lootust andvaid märke, mis eesmärgi uskumise kasuks kõnelevad, kuid inimese mõistuse küündimatuse tõttu saavad need olla ainult aimdused, mis eesmärgi olemasolu ega sisu teoreetiliselt rahuldaval moel ära ei tõesta.

Esmalt valgustus ehk inimese kasvav võime enda eest mõelda, mis võib kiirendada looduse plaani täitmiseprotsessi (Kant 1995:54). Inimkonnas nähtav plahvatuslik mõistusvõime areng, „meie enda ratsionaalsed projektid“, mis ei jäta puutumata ka valitsejaid, võiks niisiis näidata eesmärgipärase loodusmehhanismi paikapidavust. Teiseks ta kiitis ja asetas suuri ootusi kaubandusele ning selle poliitilistele tagajärgedele igavese rahu saavutamisel, mis oli inimkonna loomumaduste lõpliku täiustumise eelduseks. Üldiselt on antagonistlik mehhanism – ebasotsiaalne sotsiaalsus –, mis on ka kaubanduse põhjustajaks, inimestele tuntav ja nähtav, mis võiks samuti anda tunnistust looduse plaani olemasolust. Kuna see mehhanism ei pruugi olla seotud looduse eesmärgiga, vaid eksisteerida sellest lahus, siis ei tarvitse ka kaubandus olla igavest rahu kindlalt tagav, aga Kanti järgi seda vähemalt üpris tõenäoliselt soodustav.

1.2. Ebasotsiaalne sotsiaalsus, riik ja kaubandus

Loodus paiskas inimesed kõigepealt loomuseisundlikku viletsusse, mis muutus neile väljakannatamatuks. Seadusteta vabadus, mille tingimustes väljendus inimeste piiramatult ebasotsiaalne sotsiaalsus, lõi aluse pidevaks ebakindluseks ja konfliktiks. Kasutades oma olukorra parandamise soovi ja enda liigile ainuomast mõistusvõimet, löid inimesed riigid, mis muutsid üksikisikute olukorra talutavamaks: „Inimene, kes on muidu piiramatult vabaduse lummuses, on puhtast vajadusest sunnitud astuma sellesse piiratuse seisundisse“ (Kant 1995a:46). Edasi, täiuslike riikideni, ei jõuta lihtsalt, aga ebasotsiaalse sotsiaalsuse surve juhatab inimkonna lõpuks vähemalt nende lähedusse, osutades samas tulist vastupanu näiteks nn. inimliku isanda probleemi näol, kes enda huvides ja võimu kasutades ebaõiglust säilitab. Täiuslikku

riiki iseloomustab toimiv sunnivõim, õigusemõistmise universaalsus (ehk kõigi võrdne seis seaduste ees) ning maksimaalne võimalik vabadus seaduste all, mis piiravad viimast ainult selleks, et kõigi vabadus oleks võrdselt tagatud (samas:45-47).

Õiguslik vabadus ehk teiste inimeste poolsete piirangute puudumine ühiste seaduste sunnil on vajalik selleks, et inimeste vaheline antagonism säiliks kärbitud kujul. Õiglased seadused loovad tingimused valgustuseks, piirates ebasotsiaalse sotsiaalsuse hävituslikku mõju ning jättes alles omakasu taotlusel põhineva enesearengu võimaluse (samas:46). Ebatäiuslikus riigis on olukord kehvem, kuid just selle tingimustes tõstab pead järgmine ebasotsiaalse sotsiaalsuse vili – kaubandus, millele Kant *Idees* riike loovat rolli ei andnud. Hume'i eristuses, kes nägi kaubandust kui egoismil ja mõlemapoolsusel põhinevat tegevuste kogumit, kajastub selle harmoonia piiratud ebasotsiaalse sotsiaalsusega. Kui ei saa seaduste sunnil enam jõuga võtta või varastada, jääb üle oma olukorda parandada koostöös teistega, mitte neile hävitavalt vastanduda. Ostmisest, müümisest, vahetamisest ja muust kahepoolsest tegevusest saab seaduste sunnil uus käitumisstandard.

Kaubandus, mille levik oli ühelt poolt küll esialgsete riikide loomise tulemus, aitab edaspidi kaasa täiuslikule riigile omase õigusliku vabaduse seisundini jõudmisel, sest see ise õitseb kõige enam maksimaalse õigusliku vabaduse tingimustes. Vabaduse piiramine halvab kaubanduse, sest see hõlmab endas palju omavahel seotud tegevusi, mis on lisaks seotud kaubandusväliste tegevustega, millest mõnegi takistamisel on ebasoodsad tagajärjed kaubanduslikule tervikule riigi sees. Valitsejate jaoks on kaubanduse näol tegemist rikkuse tootmise mehhanismiga, seega võimu allikaga, mida saab sõjakulutuste katteks kasutada – mida rohkem kaubandust, seda suurem on riigi võim võrreldes teiste omasugustega. Seepärast on neil kasulik võtta vastu kodanike vabadust üha enam laiendavaid seadusi, mille tagajärjel õitseb kaubandus, jõudes jällegi omakasu silmas pidades lähemale igavesele rahule ehk korraldusele, mis soodustab kõige enam inimkonna arengut (samas:50-51).

Kaks aastat hilisemas teoses tõi Kant (1995b:230-231) välja vastupidise kaubanduse ja riigi suhte, andes kaubandusele igavese rahu seisukohast pisut ambivalentsema rolli. *Idee* võimaldas tõlgendada kaubandust kui riikide loomise tulemust. „Oletused inimajaloo alguse kohta“ (edaspidi *Oletused*) oli Kanti spekulatiivne ajalooteos, mis

kirjeldas inimkonna arengut Smithi nelja etapi kaudu ning asetas kaubanduse riikide tekke põhjustajaks. Seal juhtis ta tähelepanu paikse põllumajandusliku elukorralduse tekkele, mis sundis inimesi enesekaitseks ja äraelamiseks koonduma küladesse. Lähestikku kooselus spetsialiseeruti, mille juurde kaubavahetus paratamatult kuulus. Sellega loodi sõltuvussuhted, mis tekitasid vajaduse esialgse riigi, s.t. ühiste seaduste ja nende jõustamise järele. Järgneb juba kirjeldatud arutluskäik sellest, kuidas kaubandus nõuab valitsejatel kodanike vabaduste laiendamist, kuid olulise täiendusega – pannes selle tingimuseks sõjaohu olemasolu. Kui sõjaohu puudub, langeb valitsejate nii suur vajadus tulude järele ning kodanike vabadus satub ohtu. Nõnda asetub hoopis sõjaohu õigusliku vabaduse tagamise algpõhjuseks ning kaubandusest saab rikkuse kogumise vahend, mis ainult ohu korral hoogustub ja mille saadusi kasutavad valitsejad sõjaks.

1.3. "Suur föderatsioon", rahvusvahelise kaubanduse roll ja vastuolud

Kui luuakse riigid, siis tekib nende vahel loomuseisund ehk pidev sõda ja selleks valmistumine analoogselt inimeste vahelise loomuseisundiga, mille need kaotasid. Taaskord looduse kavatsuse kohaselt, ebasotsiaalse sotsiaalsuse ja mõistuse koosmõjul, jõutakse „(...) lõpuks, pärast paljusid hävitustöid, murranguid ja isegi oma jõuvarusid täielikult ammendades (...)“ kõigile kasuliku ning loomumaduste arengut soodustava lahenduseni, mida Kant (1995a:47) nimetab „kosmopoliitseks poliitilise julgeoleku süsteemiks“. Riikide loodud „suur föderatsioon“ eemaldab rahvusvahelise loomuseisundi ning areneb ajapikku täiuslikkuse lähedusse nagu selle liikmed. Kanti föderatsioon, mis on tegelikult liitriik, suudab tagada igavest rahu ning jätab alles vaid riikide vahelise „tervisliku vaenulikkuse“, ühendades nende jõud ning allutades nad ühistele seadustele. Lisaks igavese rahu kui inimkonna parima arengukeskkonna tagamisele annab föderatsioon garantii täiuslike, maksimaalset ühetaolist vabadust austavate riikide püsimiseks ja seega täiendava motivatsiooni nende ülesehitamiseks, sest eemaldab välise ohu riikide vabadusele (sammas:47-49).

Kaubandusel on tervet inimkonda hõlmava rahuföderatsiooni poole ja vastu liikumisel oluline roll. Eelnevalt selgus, et kaubandus on rikkuse allikas, mis ühelt poolt annab kodanikele vabaduse, teisalt valitsejatele vahendid sõjapidamiseks. Lisaks kodanikele saab kaubanduslikult käituda ka riik, mis näeb sõda investeeringuna ja selle võitmisest saadud hüvesid kasumina. Ise võlgu võttes saab

riik oma investeringut veelgi võimendada, samas võib võla tagasimaksmine muutuda lõputuks tegevuseks, mis teeb riigi nii siseselt kui väliselt nõrgemaks. Riike seob omavahel kaubandus, mis muudab sõtta investeerimise järjest riskantsemaks, sest sellel on üha tõsisemad majanduslikud tagajärjed. Kaubandusega luuakse majanduslikud sõltuvussuhted, mis saavad riikide võimu aluseks ning mida sõjad ja kodanike vabaduse piiramine ühes riigis kahtlemata häirivad, „(...) hoides tagasi kogu terviku jõudu“ (samas:50). Seetõttu sunnib üksteisest sõltumine riike tundma muret vabaduse olukorra pärast teistes riikides ja sõja korral igal võimalusel rahu taotlema. Viimast tehakse alguses *ad hoc* arbitraaži kaudu, mida Kant näeb tulevase ja püsiva rahuföderatsiooni eellasena (samas:50-51).

Rahvusvahelise kaubanduse osas on kaks võimalikku vastuolu, mis ilmsid Kanti *Idees* ning millest ainult esimene kandus edasi ka *Igavesse rahusse*. Kumbagi ta ise otseselt ei adresseerinud, kuid neist ei saa mööda vaadata. Esiteks, kui kaubandus saab toimida vaid riigis, mis hoiab sunni ähvardusel alal õiguskorda, siis kas rahvusvaheline kaubandus ei nõua oma toimimiseks sarnast sunnivõimu? Kaubandus sai tekkida ainult siis, kui inimeste vaheline loomuseisund ületati ja kehtestati riigid (samas; Kant 1995c:110). Omakorda riikide vahele tekkinud loomuseisund ei tohiks samuti kaubandust lubada, sest ilma ühise sunnivõimuta, s.t. rahuföderatsioonita, ei saaks ükski kaupleja olla partnerite käitumises kindel. Sel juhul kaotaks kaubandus riike rahustava rolli, sest sellest saaks rahvusvahelise sunnivõimu kehtestamise tagajärg, mitte põhjus. Kogemus kinnitab kaubanduse toimumist ka rahvusvahelises loomuseisundis ning mõlemas teoses annab Kant kaubandusele rahustava rolli, millest lähtudes tuleks omaks võtta sõbralikum tõlgendus.

Võiks endiselt eeldada, et inimeste ja riikide vahelised loomuseisundid peavad kaubandust samamoodi võõrustama, sest on ühtmoodi vaenulikud ja ebakindlad. *Oletustes* näitas Kant (1995b:230), et inimeste vahelises loomuseisundis on kaubandus mingil määral võimalik, sest aitas luua riike, seega analoogia põhjal võiks nii olla ka rahvusvahelises loomuseisundis. *Oletusi* võiks seejuures näha *Ideed* täiendavana, sest ilmus sellest kaks aastat hiljem ning oli inimkonna ajaloo osas tunduvalt detailsem, selgitades põhjalikult nelja arenguetapi sisu ja muutumist. Teisalt, *Oletustest* üheksa aastat hilisem *Igavene rahu*, mis sarnaselt *Ideele* ei tunnistanud kaubanduse riike loovat rolli, sellist lahendust anda ei luba, sest on lisaks ajalisele vahele ise inimkonna ajaloo osas küllaltki üksikasjalik (Kant 1995c:109-

112). Vastuolu lahendamiseks jääb üle *Oletused* kõrvale heita ning leida võimalikke vihjeid uurimisalustest teostest endist.

Kui lähtuda ainult *Ideest*, siis tuleb loomuseisundite analoogiast loobuda ning nentida, et riikide loomuseisund on inimeste omast niivõrd erinev, et seal saabki kaubandus toimuda. Kant (1995a:49) väitis, et riikide loomisega sooritas inimkond moraalset arenguhüpet, korrigeerides ühise sunnivõimu abil oma käitumist. Selle tagajärjed võiksid olla rahvusvahelises loomuseisundis, mis oli ühelt poolt küll „(...) välise õitsengu varjus kõigist kurjustest talumatuim (...)“, samuti tuntavad. Inimesed on seejuures väliselt viisakad, aga „(...) ikkagi veel kaugel olukorrast, kus võiksime end pidada moraalselt täiskasvanuks“, seega mitte enam nii kaugel kui oldi enne riikide loomist. Kaubanduse toimumist ainult riikide vahelises loomuseisundis saab õigustada arenguga, mis on inimkonnas juba aset leidnud ning mida valgustus aina soodustab. Sama tõlgendus kehtib ka *Igavese rahu* kohta, milles esitatud inimkonna arengunarratiiv on *Idees* olevaga üsna sarnane (Kant 1995c:112-113)¹.

Teiseks, kui rahvusvaheline kaubandus toimub, siis peaks see Kanti arust riike siduma ja lepitama. Teisalt saab igavest rahu kehtestada ainult siis, kui riigid on silmitsi üha viletsama situatsiooniga, mis tekitab neis tungiva vajaduse oma mõistust kasutada ja olukorrast väljuda (Kant 1995a:50-51, 47, 49). Nii võib kaubandus, kui see toimub vaheldumisi hävitavate sõdadega, igavese rahuni jõudmist hoopis lõputult edasi lükata, sest ei lase rahvusvahelisel olukorral kunagi minna mõistuse arengu jaoks piisavalt halvaks – kaubandus rahustab siis, kui seda teha ei tohiks. *Idees* (samas:47, 49) esitatud katastroofilise inimkonna eesmärgipärase arengu raames tuleb ühelt poolt eeldada, et sõda ja kaubandus ei saa igavesti vahelduda, vaid üks hetk peab toimuma kaubandusliku rahu triumf, mis järgneb ülimalle viletsuse situatsioonile. Teiselt poolt, kui näha looduse antud inimkonna eesmärki lihtsalt Kanti antud praktilise suunisenähtena, kuidas inimene peaks inimkonna elujärje parandamiseks mõtlema, siis võib sõja ja kaubandusliku rahu tsükkel kesta teoreetiliselt nii kaua kuni inimkond.

1.4. L. Ypi tõlgendus ja arutelu: kolonialism, loodusteleoloogia ja kaubandus

Algatuseks ütleb Ypi (2014:111, 105, 114, 107, 118), et Kanti *Ideed*, mis kuulub tema varasemasse perioodi, tuleb tõlgendada kolme eelduse taustal. Esiteks, Kanti

¹ Vt. ka alapeatükk 2.2.

teadlikkus ja nõustumine *doux commerce*'i teooriatega, mida nägime kaubanduse kokkuvõttes soodustavast rollist igavese rahu poole liikumisel. Teiseks uskus Kant Smithi ajaloo etapilisuse teooriasse, kus kaubanduslik etapp, mille juured asuvad põllumajanduslikus staadiumis, on viimane ja kõige arenenum. Seetõttu asetab ta inimkonna progressis kaubanduse nn. eristaatusesse, nähes selle mõjusid ühemõtteliselt optimistlikes varjundites ning pooldades täiel rinnal vabakaubandust, mis võis tähendada ka kolonialismi. Viimaks tuleb arvesse võtta Kanti selleaegset hierarhilist rasside teooriat, mille tipus oli valge rass kui Euroopa tsivilisatsiooni esindaja. Inimkonna progressi mehhanism - kalduvus ebasotsiaalseks sotsiaalsuseks – on just eurooplastes kõige enam arenenud, mida tõestab nende suurim kaubanduslembus.

Kuna Kanti jaoks oli kaubandus inimkonnale hea, kaubanduslik etapp ülim ning valge rass kõige arenenum, järeltab Ypi (samas:107, 112, 118), et Euroopa domineerimiskatsed teiste maailmajagude suhtes olid tema jaoks õigustatud. Seesugune „järele aitamine“ võttis toona aset kolonialismi näol, mis oli nii sõjaline kui kaubanduslik praktika. Kanti *Idee* (1995a:52) sisaldab ainult ühte potentsiaalset viidet seesugusele heakskiidule: Euroopa maailmajagu on see, „(...) mis tõenäoliselt annab üks hetk seadusi kõigile teistele kontinentidele“. Teoses endas pole kordagi otseselt kolonialismi ega rasside hierarhiat mainitud, mistõttu jääb ebaselgeks, kas Kant mõtles selle tsitaadiga otsese vallutuse ja kolonialismi soosimist nagu arvab Ypi või näiteks hoopis kaudset eeskujut, mida kõrge arengutasemega Euroopa võinuks võõrastele mõistusvõimelistele ilma vägivallata edasi anda. Igal juhul osutub Ypi agressiivne tõlgendus problemaatiliseks.

Esiteks, kolonialism ei täida neid rolle, mida Kant *Idees* kaubandusele omistas. Rangelt võttes mainis Kant kaubandust eelkõige vabakaubandusliku arusaama valguses: rikkuse ja võimu allikana aitab tagada kodanike vabaduse ja valgustuse, suurendab rahvusvahelise terviku jõudu ning loob riikide vahelised sõltuvussuhted, mis on aluseks igavesele rahule. Kolonialism ei kindlusta koloniaalsubjektide vabadust ega sellest lähtuvat valgustust, vaid hoopis piirab neid emamaa huvidest lähtuvalt. Smithi (Muthu 2008:190-191) sõnul ning Kanti teadaolevalt iseloomustasid kolonialismi tollipiirangud, sunnitud ostu-müügi tehingud ja orjastavad institutsioonid, mis olid vastuolus vabadusega ja seega Kanti kirjutatust lähtudes takistasid mõistusvõime arengut. Veel enamgi, need meetmed isoleerivad

riike üksteisest ning tekitavad ühepoolset sõltuvust ainult emamaa ja asumaade vahel, millel on rahvusvahelise terviku jõule ebasoodne mõju. Kuna kolonialism riikide vahele mõlemapoolseid sõltuvussuhteid ei loo, siis ei vii see lähemale ka igavesele rahule. Seetõttu on kolonialism, erinevalt vabakaubandusest, inimkonnale kahjulik sõltumata isegi sellest, kas lähtuda Kanti oletatavalt rassistlikust eeldusest või mitte.

Mõistlikum on tõlgendus, et Kant oleks *Idees* kolonialismi hoopis sõjaga samaväärsesse staatusesse asetanud, mitte arvanud seda (vaba)kaubanduse alla, millele esitas moraalselt kõrged standardid. Sõda ja kaubandus olid mõlemad inimese ebasotsiaalse sotsiaalsuse tagajärjed selle erinevusega, et igavese rahu eesmärki arvestades pidi sõjaseisund olema lõpuks ületatav. Riikide vahelises loomuseisundis on sõjad piiramata ebasotsiaalse sotsiaalsuse tõttu paratamatud ja inimkonna „harimise“ jaoks esialgu isegi vajalikud, kuid Kant (1995a:47, 49, 53) mõistis need moraalselt täielikult hukka. Kolonialismi võib loodusmehhanismi loogika järgi näha igavese rahu seisukohast samamoodi soodsana, kuid ületatavana. Esiteks on see samuti paratamatu, arvestades riikide piiramatut omakasupüüdlust rahvusvahelises loomuseisundis. Teiseks võib see sõja kombel anda inimkonnale valusaid, aga vajalikke õppetunde, et see lõpuks kolonialismi kõrvale heidaks. Kolmandaks, vaatamata sellele on kolonialism moraalselt vastuvõetamatu, sest pole kooskõlas inimkonna rahu ja täiustumise eesmärkidega. Nii sõda kui kolonialism võivad inimkonda arendada, kuid see ei tähenda, et Kant oleks siin teoses kumbagi pooldanud.

Ypi oletusele, et Kant *Idees* kolonialismi pooldas, pidades seda heaks viisiks arendada ja valitseda rasse, kes sellega ise hakkama ei saa, on kaks kolm vasturääkivust. Esiteks, selles teoses puuduvad viited rasside hierarhiale. Kui Kant (samas) kirjutas inimkonna arengust, siis ta kasutas läbivalt sõnu „meie“, „inimene“ abstraktses mõttes ja „inimkond“ ise – ta ei teinud eristusi inimkonnas, mida pidas tervikuna arengu kandjaks. Teiseks ja kõige tähtsamalt, varasema Kanti usk looduse poolt ettemääratud inimkonna progressi ei ole nii vankumatu nagu Ypi seda arvab. Mitmel juhul eeldab ta (2014:112, 117-118, 121-122), et varasem Kant nägi looduse plaani realiseerumist kindlana ja omistab sellele tema filosoofias „süsteemiliselt olulise rolli“. Kant pidas looduse ettemääratust justkui tõeliseks, mis muutis inimese vaba tahte rolli inimkonna saatuse määramisel olematuks.

Kui Kant loodusteleoloogiast ja inimese rollist tõesti nii arvas, siis miks juhtis ta *Idees* (1995a:43, 52-53) tähelepanu eesmärgi-usu vajadusele ja kasule ning heitis kahtlust looduse eesmärgipärasele korraldusele endale? Inimesel on võime inimkonna ajalooos kaasa rääkida. Ta peab uskuma, et loodus on andnud inimkonnale eesmärgi, vastasel juhul läheksid tema võimed kaotsi ja looduse plaani täitmine takerduks. Säärane usk lubab arengul kiiremini toimuda, sest motiveerib inimesi rohkem mõistust kasutama. Inimese agentsus ei ole looduse plaani suhtes ainult takistav või soodustav, vaid ka seda ennast loov. Juba siin teoses on tuvastatav mõttekäik, mis on *Igaveses rahus* keskne: tähtsam on usk eesmärki, mitte eesmärgi olemasolu ise, mis ei ole inimõistuse jaoks niikuinii kindlalt tuvastatav. „Kuigi me oleme liiga lühinägelikud, et tajuda looduse plaani peidetud mehhanismi, võib see idee meile näidata suunda (...)“ (samas:52). Teadmine looduse tegelikust disainist ei saa olla kindel, aga usk sellesse, mis motiveerib moraalselt teguviisi, saab. Selle mõttekäigu mõju ulatub ka kaubanduse ja kolonialismi rollini.

Ypi (2014:122) teeb Kanti varasemates ja hilisemates kirjutistes kaubanduse rolli osas selgelt vahet. *Idee* esindas optimistlikku usku kaubandusse (k.a. kolonialismi) kui moraalsesse loodusemehhanismi käsilasse, mis tagab igavese rahu ja inimkonna arengu. See vastandub hilisemale arusaamale, mille kohaselt „kaubandus on Kanti jaoks lihtsalt üks tee, mille abil me võime selgitada globaalse vastastikuse sõltuvuse ja suhtluse teket; see ei piiritle enam privileeeritud sotsiaalsete suhete kogumit ega viita vahepealsele etapile sõjaseisundist igavese rahuni“. Ainult juhul, kui loodusel tõesti on selline eesmärk ja viis selle täideviimiseks nagu Kant *Idees* valdavalt kujutas, võiks kaubandust näha ühemõtteliselt inimkonna arengu teenistuses. Kuna selgus, et Kant tunnistas teadmise eesmärgi sisust ja mehhanismi toimimisest puudulikuks, ei ole kaubanduse rolli sidumine looduse plaaniga ainuõige.

Lisaks võib oletada, et inimkonnal pole eesmärki või looduse plaan on olemas, aga teistsugune. Teise spekulatsiooni puhul sõltub kaubanduse roll eesmärgi sisust, mille heaks või vastu see töötab. Esimesele spekulatsioonile heitis Kant (1995a:53) ette apaatiat maise sfääri suhtes, mis viib tegevusetuseni, kuid ei saanud seda teoreetiliselt ümber lükata. Eesmärgi puudumine võtab ära loodusemehhanismi toimimise kindluse, kuid ei tee kaubanduse ihaldatavaid tagajärgi olematuks. Endiselt peavad paika Kanti tähelepanekud kaubanduse vabastavast, valgustavast ja rahustavast mõjust inimestele ning riikidele. Eesmärgi puudumise tingimustes võib

kaubandus inimkonda ajutiselt rahustada, aga ei taga igavest rahu, sest seda ei saa teha mitte miski. Teisest küljest on esindatud ka kaubanduse varjupool: kuidas valitsejad võtavad võlgu ja kasutavad kaubandustulusid sõjaks. Siia loetellu kuulub ka kolonialism, mida Kant ei saanud moraalselt õigustada ega nüüd ka inimkonna kaheldava arengu seisukohast kindlameelselt soodustava praktikana näha. Seesugust teoreetilist narratiivi kaubanduse ambivalentsest ja ebakindlast rollist peab Ypi (2014:122) ainult hilisema Kanti pärusmaaks, kuigi see on juba nähtav tema *Idees*.

2. „Igavene rahu: filosoofiline sketš“

1795. aasta *Igaveses rahus* avaldus lisaks loodusteleoloogiale inimese moraalse kohustuse mõttekäik, mis *Idees* otseselt puudus. *Igavene rahu* järgnes teostele, milles Kant esitas inimesele kategoorilise imperatiivi järgimise kohustuse. „Alusepanekus kommete metafüüsikale“ ning „Praktilise mõistuse kriitikas“ osutas ta, et kuna inimene on fundamentaalselt vaba, siis on tema loomusega kõige enam kooskõlas käitumine, mis selle vabaduse säilitab. Ainult kategoorilise imperatiivi järgimine, s.t. universaalselt eeskujulikult käitumine, millest tuleneb ka igavese rahu eesmärk, saab säilitada inimese vabaduse, sest nii ei alluta loomlikele ihadele, mis on sisemise ettemääratuse, mitte vabaduse tunnus (Rohlf 2014:5). Täpsemalt kui enne on kirjutatud igavese rahu institutsionaalsest ülesehitusest, seal hulgas vabariiklusest. Teos on samuti mõistetav „Puhta mõistuse kriitika“ valguses, mis sidus metafüüsika inimesele kättesaamatu sfääriga ning rõhutas seejuures moraalsete kaalutluste olulisust.

Teoses kajastus uuesti nõustumine *doux commerce*'i teooriaga, mis andis kaubandusele tsiviliseeriva ja rahustava rolli. Võimsamalt on esile toodud sõjapidamise otstarbel võetud riigivõlg, mille tagasimaksmiseks saab kaubandustulusid kasutada. Need pälvisid Kanti selge hukkamõistu. Kolonialism oli samuti halb, aga aitas mingi hetkeni koos ülejäänud kaubandustegevusega luua universaalset kogukonda, mis nõuab igavese rahu jaoks olulist kosmopoliitse õiguse kehtestamist, ning seejärel muutus inimkonna arengu jaoks kahjulikuks. Taas leidis märkimist kaubanduse rahustav mõju: riikide kõige kindlama võimu allikana tekitab see neis rahumeelsust, sest kaubandussidemete katkestamise ja häirimise kaudu ohustaks sõda valitsejate võimu. Puudub kaubanduse nii riike loov ja arendav roll,

millest viimane oli kirjas *Idees* ning seisnes kodanike vabaduse ja valgustuse soodustamises.

2.1. Igavene rahu ja kaubandus kategoorilise imperatiivi taustal

Kant väitis, et inimesele kehtivad tema mõistusest lähtuvad moraalsed kohustused. Viimased on kooskõlas kategoorilise imperatiiviga, mille järgi tuleb alati valida käitumisviis, mida võiks pidada universaalseks seaduseks, s.t. objektiivseks moraalistandardiks kõigi teiste jaoks. Kategoorilise imperatiivi ehk kõrgeima moraalse printsiibi teine, spetsiifilisem sõnastus näeb välja nii: „Käitu alati nii, et sa kohtled ennast ja teisi alati eesmärgina ja mitte kunagi ainult vahendina“ (Reiss 1995:18-19). Tegemist on formaalse, deontoloogilise moraaლისüsteemiga, mis heidab oma universaalsusnõude tõttu halba valgust kõigile tegudele, mis ennast ja teisi inimesi kahjustavad. Inimkonna moraalsete kohustuste täitmiseks välistas Kant (1995c:117-118) „eesmärk pühitseb abinõu“ tüüpi lahendused, vastandudes nii konsekventsialismile ja veel enam oportunistile, mida esindavad nn. poliitilised moralistid.

Üksi võetuna saavad moraalsed kohustused olla ainult käskivad, mitte sundivad, sest inimene on nendele oma mõistuse tõttu vastuvõtlik, kuid loomu poolest vaba. Inimese kõige fundamentaalsem omadus on mõistusvõime, mis eemaldab instinkti sunni ehk sisemise ettemääratuse, andes neile ainulaadse võime mõelda erinevatest valikutest. Sisemine vabadus, mida mõistus võimaldab ja samal ajal piirab, tähendab iseseisvat võimet valida mõeldud valikute seast. Väline vabadus on mõistetav negatiivses mõttes sunni puudumisena: see tähendab sõltumatust teiste inimeste tahetest ja tegudest oma kavatsuse elluviimisel (Reiss 1995:18-19). Kuna ühelt poolt seab mõistus inimesele moraalsed kohustused, aga teisalt annab vabaduse, millele lisandub inimeses leiduv moraalne kurjus (isekus ja sõjalembus), jäi Kant (1995c:108, 111, 99-100) kategoorilise imperatiivi iseenesliku järgimise osas pessimistlikuks. Selleks on tarvis õigusprintsiibi vaimus tehtud seaduste kehtestamist, mis sunnivad inimesi moraalselt käituma, samal ajal garanteerides igaihe võrdse vabaduse.

Igavene rahu on üks inimese moraalsetest kohustustest, mis on tuletatud kategoorilisest imperatiivist. Hume'i eristuse järgi oli sõda ühepoolset omakasupüüdlilik, mistõttu ei sobi see ka universaalseks seaduseks, sest ei ole üldise

käitumisviisina mõeldav. Kuna sõda on mitmekülgne, s.t. hõlmab kolme erinevat staadiumi (alustamine, sõdimine, lõpetamine), mis sisaldavad palju tegusid, siis tuvastab Kant (samas:95-96) preliminärsetes artiklites lisaks mitmeid rikkumisi, mis sõda üldiselt saadavad. Näiteks sõjakulutusteks riigivõla võtmine, sõdurite kohtlemine ainult vahendina ning ebakindla rahuleppe sõlmimine, mis on kõik vastuolus ülimalt moraalse reegluga. Kuna sõda kuulub ebamoraalsesse kategooriasse, lasub inimestel kohustus sellest loobuda ning ainsa alternatiivina jääb üle valida igavene rahu.

Hume'i kaubandust saab pidada moraalseks, sest on mõlemapoolne ning ei toimu kedagi kahjustades, sobides nii universaalseks teguviisiks. Samuti peab sellest lähtuma, et vastuolu kaubanduse ja kategoorilise imperatiivi teise formuleeringuga puudub, kuigi enda rikastumine toimub justkui teiste vahend-staatusesse asetamise kaudu. Sellele, et mitte igat sorti kaubandus pole heaks kiidetav, jõudis tähelepanu juhtida juba Hume ning siin teoses samuti Kant (samas; Hont 2005:36; Manzer 1996:371). Tema järgi saab moraalseks pidada ainult sellist kaubandustegevust, mis allub kategoorilisele imperatiivile. Nii toimub kaubanduse kaheks jaotumine, mille ebamoraalset poolt esindab nüüd kindlalt kolonialism, ning ülejäänud riiklik kaubandustegevus, mida Kant (1995c:106-107, 95) mainib: riigivõla võtmine sõjapidamiseks ning kaubandustulude kasutamine selle katteks. Moraalset poolt esindab igasugune kaubandustegevus, kus egoistlikud ambitsioonid realiseeritakse õiglaste lepingute, vastastikuse nõusoleku ja muude tegude abil, mis on kooskõlas kategoorilise imperatiiviga. Vabakaubandus, mida kiitsid nii Hume, Smith kui Kant, täitis selle nõude (Manzer 1996; Fleischacker 1996).

2.2. Igavese rahu ülesehitus ja kaubanduse roll loodusgarantii raames

Igavese rahu korraldus koosneb kolmest õiguslikust tasandist: riiklikust, rahvusvahelisest ja kosmopoliitsetest. Riigid peavad olema valitsusvormilt vabariigid, s.t. võimude lahususe, esindus- ja avalikustamisprintsipi ning õigusprintsipi järgivate seadustega, mis annavad kodanikele vabaduse ja võrdsuse ning kehtestavad end sunnivõimuna nii, et kõik alluvad neist sõltuksid. Nende põhimõtetega luuakse õiguslik vabadus ehk olukord, kus inimeste väline vabadus on võrdselt kaitstud, seega ka moraalne teguviis soodustatud. Erinevalt despootiatest teeb vabariiklik korraldus riigid rahumeelseks, sest sõja alustamise jaoks läheb vaja kodanike nõusolekut, kes peavad kandma kõik sellega kaasnevad raskused (näiteks riigivõlg)

ning on seetõttu alalhoidlikud. Vabariikides ei ole kodanike nõusolek otsene, vaid kaudne: suverään ehk seadusandja peab arvestama üldise tahtega, mis ise tuleneb mõistusest ja mille õigsust kontrollitakse nn. avalikustamise printsiibiga (Kant 1995c:98-102, 126; Rauscher 2012:4).

Rahvusvahelisel tasandil näeb mõistus ette riikide vahelist püsivat rahu. Üks viis selleni on kõigi liitumine globaalse vabariigiga, kuid selle asemel arvab Kant (1995c:104-105), et võimalikuks osutub ainult „(...) kestlik ja järjest laienev föderatsioon, mis tõenäoliselt hoiab sõja ära“. Globaalse vabariigi tekkeloogika oleks täpselt sama, mis loomuseisundist riigini jõudmisel: igäühe – nii inimeste kui riikide – loomuõigus on nõuda omasugustelt, kellega ollakse sunnitud kokku puutuma, ühiste seaduste alla asumist, millele vastab teiste moraalne kohustus. Globaalne vabariik kaotaks kõige kindlamalt ära rahvusvahelise loomuseisundi, sest omaks avalikku sunnivõimu, millega kindlustab oma kodanike vabaduse seaduste abil. Föderatsioon, millel säärane sunnivõim puuduks, on aga tõenäolisem, sest riikidel endil juba on seadused, mis vabastavad nad ühteastumise moraalsest kohustusest, kuigi ei välista seda. Nähes ette riikide vastupanu liitriigi ideele, lootis Kant föderatsiooni igavese rahu tagamise võimekusele, kuigi see on eelmisest ebakindlam.

Kosmopoliitsel tasandil tuleb kehtestada universaalne külalislahkuse õigus, mis kohustab riike hoiduma vaenust võõraste vastu, kes saavad nende territooriumile tingimusel, et nad ise rahumeelselt käituvad. See ühelt poolt negatiivne õigus ja teiselt poolt moraalne kohustus on küllaltki piiratud, aga sama vajalik kui eelmised tasandid, sest Kanti (samam:105-108, 98) hinnangul olid rahvad juba mingil määral moodustamas universaalset kogukonda, kus „(...) õiguste rikkumine ühes kohas on tuntav kõikjal“. Maa territooriumi piiratuse, inimeste arvu ja nende vahelise suhtluse kasvu tõttu on üha raskem vältida kokkupuudet teistega, mis oli ainus moraalne võimalus ühiste seaduste alla astumise kohustust vältida. Igavese rahu jaoks on seetõttu tarvis seadust, mis reguleerib suhteid võõrastega.

Kanti (samam:111-114) sõnul on looduslik ettenägelikkus jällegi see, mis igavese rahu tagab, andes selle saavutamiseks antagonistliku mehhanismi, mida eelnevalt nimetas ebasotsiaalseks sotsiaalsuseks. Riikide loomine ja vabariikliku korralduse poole liikumine toimub inimeste vaheliste vastuolude sunnil ning seda kahel viisil.

Esiteks, juba mainitud sisemine konflikt, mille tagajärjel lähestikku olevad inimesed on lõpuks sunnitud astuma ühiste seaduste alla. Teiseks hakkab selle survele toimuma „võiduriigistumine“, sest enesekaitseks juba loodud riigi eest on naaberrahvastel tarvis samuti see samm astuda. Rahvusvahelisel tasandil välistab loodus esmalt universaalse vallutusel põhineva võimu tekke, tehes rahvad keeleliselt ja religiooselt mitmekesiseks. Seejärel sunnib rahvusvaheline loomuseisund riike otsima rahumeelset korraldust. Erinevalt *Ideest* pole *Igaveses rahu* hävitavate sõdade eskaleerumine inimkonna arenguks vajalik, sest nüüd näeb Kant (samas:114) ette erinevate rahvaste „(...) järjepidevat liikumist üha suuremate põhimõtteliste kokkulepeteni, mis viivad vastastikuse mõistmise ja rahuni“. Kosmopoliitse õiguse kehtestamiseni jõutakse kolonialismi ületamise kaudu.

Lisaks sõjale on igavese rahu loodusliku garantii oluliseks komponendiks kaubandus, mille kaudu saavutasid rahvad juba rauaajal omavahel „(...) vastastikuse mõistmise, ühised huvid ning rahumeelsed suhted (...)“ (samas:110-111). See aga ei viita Kanti *Oletustes* (1995b:230) mainitud kaubanduse riike loovale rollile, sest nüüd olid tema kohaselt (1995c:110) riigid juba loodud enne raua avastamist. Samuti puuduvad *Igaveses rahu* otsesed viited kaubanduse vabadust ja valgustust tagavale rollile, mida mainis *Idees*. Neid võiks pidada iseenesest mõistetavalt samuti siia teosesse kuuluvaks, sest Kanti antagonistliku loodusgarantii kirjeldus on *Idees* leiduvaga küllaltki sarnane, näidates eelneva tsitaadiga veel kord oma sümpaatiat *doux commerce*'i teooriate suhtes, mille kohaselt teeb kaubandus inimesed omakasu kaalutlustel üksteise suhtes rahumeelseks. Nende rollide kaasamine ei muudaks kuidagi teose nägu, vaid vastupidiselt aitaks muuta looduse arengugarantii, mis toetus enamjaolt sõjale, veenvamaks. Kant arvab aga nüüd, et sõda on inimesele südamelähedasem kui kaubandus. Erinevalt kaubandusest peetakse sõdu nende endi pärast: „Sõda ise ei vaja mingit erilist sorti motivatsiooni, sest näib, et see on inimloomusesse juurdunud ning et seda mõistetakse millegi auväärseks, mida ilma isekate kavatsusteta püüelda“ (Kant 1995c:111-112).

Endiselt on mainimist leidnud see, et kaubandusest saadud rahaline võim on riikide jaoks kõige kindlam, mille tõttu otsivad nad rahvusvahelisel areenil rahu, sest „(...) kaubanduslik vaim (...) ei saa olla kõrvuti sõjaga“, mis ohustab riikide vägevust (samas:114). Kaubandus (k.a. kolonialism) loob sõltuvuse riikide ja rahvaste vahele, mis aitab kaasa universaalse kogukonna tekkele, mille tunnuseks saab olema

külalislahkuse õigus. Nii sedastab Kant (samas:107-108, 114) kaubanduse soodustavat rolli ka kosmopoliitsel tasandil, kuivõrd see tekitab inimkonnas vajaduse ühise, „kosmopoliitse konstitutsiooni“ järele, mis oli igavese rahu korralduses olulisel kohal. Tee külalislahkuse õiguse kehtestamiseks näib sama pikk ja vaevaline, kui seda on vabariikide ja föderatsiooni loomine, sest kolonialismi näol leiab aset selle ulatuslik kuritarvitamine: küllastamisest saab vallutamine ja majanduslik kuritarvitamine. Kolonialism, mis on õiguslikus mõttes külalise poolne rahumeelsustingimuse rikkumine, on sõjaline ja kaubanduslik praktika, mille põhisüüdlaseks Kant kaubanduslikke riike peabki.

Kanti teleoloogilise ajaloonarratiivi raames on kolonialism inimkonnale looduse poolt määratud eesmärkide täitmisel sarnaseks takistuseks nagu sõjaseisundid inimeste ja riikide vahel. Kõik need on inimeses leiduva kurjuse produktid, mida pole mõistuse ja sunni koosmõju abil veel suudetud kärpida, kuigi see paratamatult juhtub. Oma kasulikkuse minetanud kolonialismi ületamine peab samuti toimuma mehhanismi abil, mis inimeste vaheliste lahkhelide kaudu jõuab kooskõlani ehk universaalse külalislahkuseni. Kant (samas:107) jääb siin kidakeelseks, kuid annab ühe olulise vihje, viidates smithilikus vaimus emamaade kaubanduskompaniide kahjumile. Kuigi see oli mõlema autori arust kaheldav, võiksid emamaad jõuda omakasust motiveeritud mõistmiseni, et nende senine eksplateeriv ja ebaefektiivne tegevus ei tee rikkaks, seega taandutakse ning hakatakse endiste koloniaalsubjektidega üha enam moraalselt, st. vabakaubanduslikus vormis suhtlema. See lahendus oleks mõlemale poolele atraktiivne, kuna viimased saaksid vabaduse ning esimesed suurema kasumi (Muthu 2008; Manzer 1996:373).

Teine riikide kaubanduslik praktika on sõjakulutusteks riigivõla võtmine, mille tõi Kant siin teoses (1995c:95) jõulisemalt välja kui ennem. See tuleks riikide vahel sõlmitud igavese rahu lepinguga täielikult keelata. Keelu järgimise tagaks tulevane föderatsioon, mis oma puuduliku sunnivõimu tõttu tähendaks rahumeelsete riikide vabatahtlikku liitumist agressori vastu. Sõja tarbeks võetud riigivõlg osutub takistuseks igavese rahu kehtestamisele, sest võimendab sõdu ja lubab riikidel oma hetkevõimu tuleviku arvelt mitmekordistada. Kui riik saab sõja jaoks võlgu võtmisega oma varandust hüppeliselt kasvatada, ei välista kaubanduslik vaim enam sõda, vaid sellest saadud tulusid kasutatakse hoopis võla tagasimaksmiseks. Potentsiaalselt lõputu võla kaudu saab kaubanduse rakendada sõja teenistusse, kuigi

sõja tingimustes ei tooda see nii palju rikkust kui rahu ajal, mis peaks seda praktikat takistama. Teiselt poolt on valitsejad sõjakate kalduvustega, „(...) mis näib olevat inimloomuse lahutamatu osa“ (samas:95).

Kantile sümpaatne Hume (1987:2-3, 23, 30, 32) toob oma riigivõla teemalises essees välja, et see on kokkuvõttes avalikkusele kahjulik, sest tuntakse selle raskust üha tõusvate maksude, vähenevate kaubandustulude ning ebavõrdsuse kasvu näol. Modernsed riigid, selle asemel et sõja jaoks ette koguda, võtavad selle asemel laenu ja loodavad selle tasumisel tulevikukülluse peale, mis on äärmiselt vastutustundetu. Riigivõla peaks julgeolekukaalutlustel hoopis ilma tagasi maksmata kustutama, sest sellest elatub seltskond, kes ebamoraalsel viisil sõdadest kasu lõikab ning kellel on võim riik ainult enda heaks toimima panna. Kui tekib tõsine sõjaohu, siis võla tagasimaksmine tühistatakse ning toimub „riigivõla loomulik surm“. Võlga on kergem kustutada absoluutses monarhias kui vabariigis, mille juhid võivad ise riigi võlausaldajaks olla. Kant (1995c:101) võinuks Hume'iga nõustuda, sest ta eelistas vabariiklikus valitsemisvormis näha ainult ühte valitsejat, kes inimeste taht ja universaalset moraalireeglit arvestades saaks hõlpsalt riigivõla kustutada.

2.3. Loodusteleoloogia ja mõistuse suhe, implikatsioon kaubanduse rollile

Võis näha, et igavese rahu saavutamisel saadab loodusteleoloogiat ja inimese mõistust üksmeel – mõlemad taotlevad ühiseid eesmärke moraalsete kohustuste täitmise näol, kuid erineval moel. Looduslik ettenägelikkus sunnib inimest moraalseid kohustusi täitma, kasutades selleks inimeste vahelist ebakõla, millest sünnib kooskõla. Mõistus saab inimesele esitada ainult moraalseid kohustusi, s.t. eksisteerib neist kõrvalehiilimise võimalus. Looduslik sund viib inimesed ebameeldivasse seisundisse ning seejärel inimesed ise loovad õigusliku korralduse, millega nad end moraalseks sunnivad. Olukorra teeb keerulisemaks see, et samas vaimus eelnevate teostega ei väida Kant (samas:108-109), et loodusteleoloogia ja selle sunnimehhanismi olemasolu on tõestatavad. Endiselt kuuluvad need metafüüsikasse, s.t. valdkonda, mille väiteid ei saa lõplikult tõestada ega ümber lükata. Looduse uurimisest ei saa kuidagi järeldada eesmärgi kindlat olemasolu, sest alati jääb võimalus, et seda pole. Isegi kui see eksisteerib, siis on sama võimatu kindlalt tuvastada eesmärgi konkreetset sisu ja mehhanismi toimimispõhimõtteid nii, et teised variandid oleksid välistatud. Selline on teoreetiline mõttekäik, mis peab

rangelt silmas inimese mõistuse piiratust ning seega ei luba esitada kindlameelseid väiteid inimkogemuse üleste nähtuste kohta.

Kant (sammas:108-109) esitas nüüd sellele väljakutsele inimese moraalset kohustust silmas pidava lahenduse, mis sarnaneb tema lahenduskäigule *Idees*. Samuti pole siin teoses inimese jaoks kõige tähtsam loodusteleoloogia olemasolu ise, vaid sellesse uskumine. Kanti lahendus eesmärgi ja mehhanismi konkreetse sisu kindlaks määramisel on selline: tuleb tugineda looduse ja inimese analoogiale, sest midagi veenvamat inimene leida ei saa. Variant, et loodusel on inimkonna suhtes planeeritud igavese rahu eesmärk koos antagonistliku mehhanismiga selle tagamiseks, on Kanti meelest usutavaim, sest inimeses toimub midagi sarnast: eesmärgi seadmine ja selle teadlik taotlemine. Kuigi teoreetiliselt ebakindel, on usk just sellisesse looduse ettenägelikusesse „(...) täiesti võimalik ja moraalses ning praktilises mõttes tõesti vajalik (...)“ (sammas:109). Võimalik, sest seda ei saa ümber lükata ning on usutav. Vajalik, sest motiveerib inimesi moraalselt käituma, aidates nii kaasa igavese rahu kehtestamisele, mis teeb uskumisest omakorda moraalse kohustuse.

Ühelt poolt on mõistus oma kohustava olemuse tõttu nõrgem inimese mõjutaja kui looduse sund. Teiselt poolt annab mõistus ise loodusele nii suure võimu sellesse uskumise kaudu. See tähendab, et igavese rahu kehtestamine on inimese kätes. Mõistust kasutades peab ta langetama valiku, mille sisuks on usk inimkonna moraalsesse eesmärki ning selle paratamatusse juhtumisse. Inimese olemus ja tegevus kui analoogial põhinev tõestusmaterjal peab seejuures olema niivõrd ilmekas, et anda eesmärgi-usule alust, mitte muutma seda irratsionaalseks. Kanti (sammas:116) arvates oli tõestusmaterjal uskumiseks küll olemas, aga inimese mõistuse piiratuse tõttu alati kaheldava väärtusega: „(...) mõistus ei ole piisavalt valgustatud, et avastada kogu ettemääravate põhjuste jada [ehk lõplikku eesmärki], mis lubaks sellel täpselt ennustada looduse mehhanismi poolt määratud inimeste tegude õnnelikke või õnnetuid tagajärgi; see [mõistus] võib ainult loota, et tagajärjed alluvad selle soovidele. Aga mõistus näitab meile alati piisavalt selgelt, mida me peame tegema, et kohustust täita (...), näitab meile teed meie ülima eesmärgini“.

Just seetõttu nimetas Kant (sammas:114) igavese rahu eesmärki tagasihoidlikult „(...) rohkemaks kui tühjaks kimääriks“, milles sisaldub ühelt poolt selle kehtestamise kohustus ja teostatavus, teisalt teoreetiline kahtlus. Kuna looduse olemus jääb

inimesele alati kaheldavaks, ei tohi keegi endale omistada jumala või progressi käsilase tiitlit, kes teisi tõelist eesmärgiteadlikkust teeseldes „edasi aitaks“, kasutades selleks ebamoraalseid vahendeid: nn. materiaalsest, mitte formaalsest printsiibist lähtumist. Ainus viis on järgida formaalset kategoorilist imperatiivi ning mõelda seejuures nii, et inimkonna paratamatu liikumine igavese rahu poole oleks justkui tegelik. Kuna ebamoraalset teguviisi on inimkonnas palju, siis tuleb enda moraalse kohustuse tõttu seda mõtestada igavese rahu jaoks soodustavalt, kasutades antagonistliku looduse mehhanismi loogikat (samas:122-123). Nii pärivad näiteks sõjad ühelt poolt moraalse hukkamõistu, teisalt „vajaliku kurja“ staatuse, mis viivad lõpuks rahuni, aga ei tähenda, et neid tohiks pidada.

Tõin eelnevalt välja, et Kanti järgi võis kaubandus olla mõlemat: nii moraalne kui ebamoraalne olenevalt sellest, kas konkreetne kaubanduspraktika on kooskõlas kategoorilise imperatiiviga või mitte. Riiklik kaubandustegevus – kolonialism, riigivõla võtmine sõja tarbeks ja kaubandustulude kasutamine selle tagasimaksmiseks – olid seejuures ebamoraalsed, mida moraalne kohustus käsib tõlgendada looduse mehhanismi abil ületatavatena, kuigi jääb võimalus, et need seda olla ei pruugi. Kaubanduse moraalne pool – vabakaubandus – on kooskõlas kategoorilise imperatiiviga, sest aitas luua rahuföderatsiooni ja kosmopoliitset õigust, mis olid igavese rahu osad, ning ei kahjusta seejuures kedagi. Kaubandus on oma mitmekesisuses nagu iga teine inimtegevuse valdkond, mille ebamoraalseid aspekte kohustab mõistus igavese rahu eesmärgi suhtes soodustavalt mõtestada.

2.4. L. Ypi tõlgendus ja arutelu: vabakaubandus versus õiglane kaubandus

Kanti hilisema perioodi kohta märgib Ypi (2014:115, 117), et vastupidiselt eelnevalt kirjutatule on just kaubandus see, mis tekitab konflikte riikide sees (klassivastuolud) ja riikide vahel (halvav rivaliteet) ning viib inimeste moraalse allakäiguni (ahnus). Vastukaaluks võib hoopis sõda, kui see on õiglasel eesmärgil peetud, teha inimese õilsaks, pannes ta realiseerima õigluse printsiipe ehk olema moraalne. Niivõrd radikaalsed väited *Igaveses rahus* enamasti puuduvad, kuid iseloomustavad muid teoseid Kanti hilisemas perioodis ja on osaliselt omistatavad Smithile ning Hume'ile (1987; Manzer 1996). Need väited esinevad tema skeptilisuse taustal looduse tegelikku eesmärki ja garantiisse. Enam pole need tõelised, kuid inimesed peaksid neid selliseks pidama. Kuna looduse ettehoolele enam loota ei saa, muutub inimkonna saatuse määramisel keskseks agendiks inimene ise. Kaubanduse roll on

muutunud, sest hilisem Kant muutis oma seisukohti inimloomusest ja -agentsusest, tuues sisse moraalse kohustuse temaatika, ning inimkonna eesmärgipärasest arengust, kaotades sellesse usu (Ypi 2014:113-114, 117-118).

Üldiselt on hilise Kanti hinnang kaubandusele tasakaalukam. Ypi märgib, et kaubandus pole Kanti jaoks enam eristaatuses ja üksipulgi hea ning soovitatav nähtus. Kaubandus pole võluvits, mis toob riikide vahele rahu, vaid selle saavutamiseks „(...) ei pruugi osutada küllaldaseks [vabakaubanduslik] poliitiline suhe, milles igale indiviidile jäetakse enda heaolu püüdlamise vabadus lootuses, et nende iseseisval tegevusel on soodustav mõju kogu [rahvusvahelise] terviku heaolule“ (samam:117). Selle asemel on vaja institutsioone, mis lubavad toimuda ainult õiglase kaubandusel: „(...) kaubandus tuleb asetada õiguslike suhete konteksti ja rahu tagamisel ei saa sellele enam loota (...)“ (samam:120). Ohjeldamatu vabakaubandus tuleb asendada õiglase kaubandusega, sest ainult see on moraalne ja igavese rahu jaoks soodne.

Igavene rahu esindab Kanti hilisema perioodi mõõdukamat suunda, milles puuduvad viited kaubanduse ebasoodsale rollile klassivastuolude ning moraalse allakäigu põhjustamise näol. Sarnaselt *Oletustega* (Kant 1995b:230), leidis riikide ahnuse ja rivaliteediga seoses ära märkimist kolonialism, mis pälvis moraalse hukkamõistu. Sõjal on suurem roll kui enne, aga see ei tee inimest endiselt õilsaks, vaid on osa tema moraalsest kurjusest. Looduse eesmärgipärasest olemust ta täielikult eitada ei saanud, vaid pidas sellesisulist usku vajalikuks, sidudes selle inimese moraalse kohustusega. Kuna loodusteleoloogia olemasolu on kaheldav, siis ei saa kaubandus igavest rahu kindlalt tagada: sellest saab „lihtsalt üks tee“, mis võib rahuni viia, aga ei pruugi seda teha igaveseks (Kant 1995c:106-107, 111-112, 108-109). Üht sorti kaubandus võib olla rahu kehtestamiseks soodne, teine takistav.

Seejuures jääb arusaamatuks Ypi (2014:117, 120-121) esitatud kontrast vaba- ja õiglase kaubanduse vahel, millest hilisem Kant pidavat väärtuslikuks ainult viimast. Vabakaubanduse all mõtles Ypi varasema Kanti pooldavat suhtumist igat sorti kaubandustegevusse, mis on inimeste vaba tegutsemise tulemus. See tähendas ka kolonialismi, sest too aitas inimkonna arengule väidetavalt kaasa. Hilisema Kanti õiglase kaubandus tähendas seda, et kaubandus allub õiguspriintiibi vaimus tehtud seadustele, olles nii moraalne ja välistades kolonialismi. See eristus põhineb tõlgendusel, et Kant oma *Idees* tõesti pooldas kolonialismi, pidades seda järelikult

vabakaubanduse osaks või tagajärjeks, kuigi ta seal seda kordagi otseselt ei maininud. Eelnevas arutelus (1.4.) vaidlustasin sellise tõlgenduse ja väitsin, et *Idees* pooldas Kant ainult vabakaubandust, mis oma olemuselt soodustab kodanike vabadust ja valgustatust, suurendab rahvusvahelise terviku jõudu ja loob riikide vahele sõltuvussuhted. Kolonialism ei teinud neist ühtegi, mistõttu see vabakaubanduse alla ei sobinud.

Kuna kolonialism vabakaubanduse alla ei kuulu, siis muutub üleliigseks eristus vaba- ja õiglase kaubanduse vahel. Vabakaubandus oligi Kanti jaoks õiglane, sest see on kooskõlas kategoorilise imperatiiviga, mis käskis tegutseda alati universaalselt eeskujulikult. Vabakaubanduse tagajärjed (vabaduse tagamine, terviku jõu suurendamine ning vastastikuse sõltuvuse loomine) aitavad saavutada igavese rahu eesmärki ning selle tunnused (õiglane konkurents, ühetaoline kohtlemine, valikuvabadus jne.) on kooskõlas kategoorilise imperatiivi formaalse nõudega. Õiglane kaubandus vastandub ebaõiglasele (kolonialism), mitte vabale kaubandusele: Kant aplodeeris Hiina ja Jaapani proteksionismile mitte vabakaubanduse vastasuse pärast, vaid seetõttu, et nii kaitsesid nad end edukalt kolonialismi eest (Kant 1995c:106-107; Muthu 2008:204, 205; Ypi 2014:99, 122). Vabakaubandusel on inimkonna rahustamisel endiselt tähtis roll vaatamata sellele, et see igavest rahu kindlalt ei taga. Kanti positsioon kaubanduse rolli osas on kahes vaadeldud teoses seega võrdlemisi sarnane, sest mõlemas on märgitud vaba ehk õiglase kaubanduse soodustav roll igavese rahu jaoks ning kumbki ei kiida kõiki kaubanduslikke tegevusi ega vorme.

Kokkuvõte

Kanti *Idee* ja *Igavese rahu* võrdlemisel osutuvad kõige silmapaistvamaks nende sarnasused. Vaatamata sellele, et nende vahel on Prantsuse revolutsioon ja 11 aastat, mil Kant esitas oma kohustusepõhise moraalisüsteemi ning justkui hindas ümber mitmed varasemad eeldused rasside hierarhia, kaubanduse, loodusteoloogia staatuse ja inimese agentsuse osas, on need teosed kirjutatud ühises vaimus. Mõlemas on sisuliselt kaks omavahel lõpuni lepitamatut lugu: esimene räägib looduse ettehoolest – inimkonna lapsehoidjast –, mis lõpuks oma hoolealuse võiduka lõpuni aitab; teine inimese vägevusest, kes peaks enne oma vaba tahte kehtestamist

välja mõtlema, mida oleks kõige õigem uskuda ja siis tegema sellest isetäituva ennustuse. Ypi arusaam, et varasemat Kanti iseloomustas ainult esimene lugu ja hilisemat ainult teine, osutus vääraks. Need eksisteerisid ajalisel kõrvuti ning minu hinnangul kostus mõlemast teosest valjemalt inimese vägevuse kohta käiv lugu.

Eelnevatest aruteludest selgus, et Ypi omistas ekslikult ainult hilisemale Kantile seda, mis oli ilmne juba tema varasemas *Idees*. Kanti kahtlus looduse teleoloogilise disaini ja inimese aktiivse rolli nentimine inimkonna saatuse osas on olnud pidevad, mitte poole pealt tekkinud. Kant on alati pidanud inimese usku inimkonna eesmärki vajalikuks. Varasem Kant ei öelnud, et uskuda pole vaja, sest eesmärgipärasus on niikuinii tõeline ja indiviididest endist midagi ei sõltu. Looduse mehhanism või garantii oli läbivalt inimeste vaheline antagonism, mis määras inimkonna liikumise igavese rahu suunas veidi erinevatel viisidel. *Idees* sai inimkond areneda läbi kulmineeruvate katastroofide, millesse nad enda konfliktse olemuse tõttu sattusid. *Igaveses rahus* oli määravaks seisundiks samuti viletsus, mille ületamiseks aga ei pidanud enne jõudma täiesti põhja, vaid sai areneda tasapisi. Kuivõrd Kant seadis mõlemas teoses looduse poolt antud eesmärgi tegeliku olemasolu kahtluse alla, tabas sama saatus ka eesmärgi heaks töötavat mehhanismi. Inimkonna käekäigu mõjutamisel jäi mõlemal juhul alles inimese määrav roll, kes pidi igavese rahu realiseerimiseks ammutama eesmärgi-usust jõudu, mitte langema apaatiasse ilmaliku suhtes või asuma küünilise oportunisti teele.

Vaatamata sellele, et kategoorilise imperatiivi järgimise nõue esines otseselt ainult *Igaveses rahus*, leidis inimese mõistuse ja moraali ühendamine aset mitmel juhul ka *Idees*. Mõlemast teosest on selgelt nähtav sõja moraalne hukkamõist, mille inimesed lõpuks oma mõistust kasutades ületavad. See, et loodusmehhanismi raames sõda inimkonnale kokkuvõttes hästi mõjub, ei tähendanud kummaski teoses, et see oleks moraalse heakskiidu objekt. Minu hinnangul, erinevalt Ypi arvamusest, on kolonialism Kanti *Idees* tõlgendatav samamoodi nagu sõda. *Igaveses rahus* sai see otsese ja vaieldamatu hukkamõistu osaliseks. *Idees* see mainimist ei leidnud, mis andis Ypile võimaluse näha Kanti kolonialismi pooldajana. See hinnang ei olnud adekvaatne eelkõige kahel põhjusel. Esiteks, Kant kahtles inimkonna eesmärgis, mis ei võimaldanud kolonialismi sellest lähtuvalt kindlameelselt soosida. Teiseks, kolonialism ei aita igavese rahu eesmärki saavutada, sest orjastab ja isoleerib rahvaid, mitte ei vabasta ega ühenda neid kaubanduslikus mõttes, mis sõja välistaks.

Just nagu sõda, võib kolonialism anda inimkonnale valusaid õppetunde enda ületamiseks, kuid mitte olla seejuures moraalse heakskiidu objektiks.

Seetõttu ei pidanud paika Ypi kontrast Kanti varasema vabakaubanduse ja hilisema õiglase kaubanduse vahel. Ta arvas, et vabakaubanduse alla kuulub ka kolonialism, mis oli ekslik, sest sellel puudusid vabakaubanduse tunnused: näiteks tollibarjääride puudumine ja valikuvabadus kaubanduspartnerite osas. Õiglane oli kaubandus siis, kui see oli allutatud moraalsele seadustele. Vabakaubandus täitis selle kriteeriumi, sest aitas kaasa igavese rahu kehtestamisele, olles samas universaalselt eeskujulik teguviis ning seetõttu inimkonna helgema tuleviku jaoks oluline faktor. Õiglane ehk moraalne kaubandus vastandus ebamoraalsele kaubandusele, mille kõige silmapaistvam esindaja oli kolonialism, mis seisis eraldi vabakaubandusest. Arvestades Kanti läbivat kahtlust inimkonna eesmärgipärase saatuse osas, oli kaubanduse roll tema jaoks pidevalt mitmekülgne, mitte ainult pärast, *Igaveses rahu*.

Mõlemas teoses toimus kaubanduse rolli teoreetiline, inimkonna oletatavast eesmärgist lahti seotud kirjeldamine. Selle tõlgendusega peab alati arvestama, sest inimkonna eesmärgi tuvastamine käib inimõigustele üle jõu. Esmapilgul võis mõlemas teoses näha kaubandust ka ainult vastupidises valguses: see on looduse plaani teenistuses ning tagab igavese rahu. Kant kirjutaski kaubandusest läbivalt selles kontekstis, kuid ei tohi arvestamata jätta tema väljendatud kahtlust eesmärgi tõepärasuse suhtes. Ypi just selle vea tegigi, arvates et Kant nägi *Idees* kaubandust ainult igavese rahu teenistuses. Ta jättis arvestamata metafüüsilise kahtluse, mida juba varasem Kant mitmel juhul väljendas. Igavene rahu ja loomumaduste täiustumine ei pruugi inimkonna eesmärgiks olla, mistõttu kaubandusel kaob nendega tõsikindel positiivne põhjuslik side, kuigi see pole välistatud. Mõlemas teoses esineb seetõttu loetelu kaubanduse võimalikest tagajärgedest, millest mõned võivad rahu kehtestamist soodustada, aga mitte lõplikult tagada.

See loetelu oli vaadeldud teostes üldjoontes sarnane ja teineteist täiendav. *Idees* toob kaubandus riikide rikkuse allikana kodanikele vabaduse ja koos sellega nende mõistusvõime ja rahumeelsuse kasvu ning seeläbi arendab riike, sundides neid omaks võtma õiglasi seadusi. Lisaks loob see majanduslikud sidemed, mis teeb sõjad riikide jaoks järjest valusamaks ettevõtmiseks, sest need häirivad kogu inimkonna

(k.a. valitsejate) elujärge parandava rikkuse tootmise mehhanismi tööd. Nõnda asetab kaubandus isekatesse valitsejatesse rahumeelsuskalduvuse, pannes aluse ühiste huvidega rahvusvahelisele kogukonnale, mis taotleb rahu. Eraldi märkimist leidis kaubanduse halb külge: sõja otstarbel võetud riigivõlg, mida saatis maksejõuetuse oht. Üldiselt nägi varasem Kant *doux commerce*'i teooriate vaimus vabakaubandust inimkonna oletatavale arengule soodsalt, pidades selle häid külgi võimsamaks kui halbu ning jättes kolonialismi otseselt mainimata. *Oletustes* tõi Kant lisaks välja kaubanduse rolli riikide tekkimisel, kuid seda ei kinnitanud kumbki täpsemalt vaadeldud teostest.

Igaveses rahus loob kaubandus inimkonnas sõltuvussidemeid niivõrd, et tekib vajadus kehtestada kosmopoliitne külalislahkuse õigus ning kolonialism hüljata. Kordub kaubanduse rolli märkimine riikide rikkuse allikana ja sõltuvuse loojana, mistõttu need muutuvad üha enam rahumeelsemaks. Riiklik kaubandustegevus – sõjapidamiseks võetud riigivõlg, kaubandustulude kasutamine selle katteks ja kolonialism – soodustab sõdu. Kolonialism aitab mingi hetkeni kaasa rahuõbralikule universaalse kogukonna tekkele, kuid seejärel ammendub ning muutub inimkonnale kahjulikuks. *Igavene rahu* ei maininud kaubanduse inimesi vabastavat ja valgustavat ehk riiki arendavat rolli, aga minu hinnangul võinuks see seal sama hästi märgitud olla, sest ei lähe vastuollu teose sisuga, vaid teeb selles sõnastatud inimkonna arengu loodusliku garantii argumendi, mis põhines suuremalt jaolt sõjal, veenvamaks. *Igaveses rahus* oli sõjal inimkonna jaoks selgelt fundamentaalsem roll kui kaubandusel. *Idees* seesugune eristus puudus: mõlemad olid inimese ebasotsiaalse sotsiaalsuse väljundid.

Nägime, et teoreetiliselt oli Kanti jaoks kaubanduse roll igavese rahu tagamisel ühtmoodi olematu. See sai ainult soodustada rahuseisundit, mille lõputust ei saanud tagada miski. Vabakaubandus ühendas riike ja inimesi ning muutis nad rahumeelsemaks. Riiklik kaubandustegevus, mis koosnes valitsejate kuritarvitustest ning kolonialismist, rahuseisundi poole liikuda ei aidanud, vaid soodustas sõdu. Metafüüsiliselt oli igasugune kaubandus koos sõjaga inimkonna antagonistliku arengumehhanismi väljund ning seega igavest rahu garanteeriv nähtus. *Igaveses rahus* oli sõda oma fundamentaalsuse tõttu kindlam looduse tööriist kui kaubandus. Kaubanduse moraalne staatus oli sõltuv sellest, millist kaubandusvormi ja –tegevust

hinna. Vabakaubandus sai Kanti heakskiidu ning riiklik kaubandustegevus hukkamõistu osaliseks.

Kasutatud kirjandus

Cavallar, G. 2001. „Kantian perspectives on democratic peace: alternatives to Doyle“, *Review of International Studies* 27, (no. 2), 229-248.

Easley, E. 2004. „The War Over Perpetual Peace: An Exploration into the History of a Foundational International Relations Text“. Palgrave Macmillan.

Fleischacker, S. 1996. „Values behind the market: Kant’s response to the “Wealth of Nations”“, *History of Political Thought* 17, (no. 3), 379–407.

Hont, I. 2005. „Jealousy of trade: International Competition and the Nation State in Historical Perspective“. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.

Hume, D. [1742] 1987. „Of Public Credit“. In *Essays, Moral, Political, and Literary*, ed. Eugene F. Miller, Indianapolis, IN: Liberty Fund, Inc. <http://www.econlib.org/library/LFBooks/Hume/hmMPL32.html#Part%20II,%20Essay%20IX,%20OF%20PUBLIC%20CREDIT> (Accessed 16 May, 2015)

Kant, I. [1784] 1995 „An Answer to the Question: „What is Enlightenment?““ In *Kant: Political Writings* (Second ed.), ed. Hans Reiss. Trans. H. B. Nisbet. Cambridge University Press, 54-60.

Kant, I. [1784] 1995a. „Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose“. In *Kant: Political Writings* (Second ed.), ed. Hans Reiss. Trans. H. B. Nisbet. Cambridge University Press, 41-53.

Kant, I. [1786] 1995b. „Conjectures on the Beginning of Human History“. In *Kant: Political Writings* (Second ed.), ed. Hans Reiss. Trans. H. B. Nisbet. Cambridge University Press, 221-234.

Kant, I. [1795] 1995c. „Perpetual Peace: A Philosophical Sketch“. In *Kant: Political Writings* (Second ed.), ed. Hans Reiss. Trans. H. B. Nisbet. Cambridge University Press, 93-130.

Manzer, R. A. 1996. „The Promise of Peace? Hume and Smith on the Effects of Commerce on Peace and War“, *Hume Studies* 22, (no. 2), 369-382.

Muthu, S. 2008. „Adam Smith’s Critique of International Trading Companies: Theorizing “Globalization” in the Age of Enlightenment“, *Political Theory* 36, (no. 3), 185-212.

Rauscher, F. 2012. "Kant's Social and Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed., Edward N. Zalta <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/kant-social-political/> (Accessed March 14, 2015)

Reiss, H. 1995. „Introduction“. In *Kant: Political Writings* (Second ed.), ed. Hans Reiss. Trans. H. B. Nisbet. Cambridge University Press, 1-40.

Rohlf, M. 2014. „Immanuel Kant“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (ed.), Edward N. Zalta <http://plato.stanford.edu/entries/kant/#KanCopRev> (Accessed May 15, 2015)

Ypi, L. 2014. „Commerce and colonialism in Kant's Philosophy of History“. In *Kant and Colonialism: Historical and Critical Perspectives*, eds. Katrin Flikschuh and Lea Ypi. Oxford University Press, 99-126.

Summary: The Role of Commerce in Kant's Theory of Perpetual Peace

I. Kant's theory of perpetual peace is often considered to be representative of the naivety of the Enlightenment era philosophical thinking which was characterized by a belief in a teleological ordering of the world. The history of mankind was thought of as a linear progress towards an ultimately satisfying goal, e.g. in Kant's case, perpetual peace. While it holds true that Kant was an Enlightenment era thinker susceptible to his respective *Zeitgeist*, it is often overlooked that he always considered human agency as something vital for the fate of mankind. He never found a completely satisfying proof for the actual existence of nature's providence because it lies in the realm of the theoretically impossible – metaphysics. Against the backdrop of such doubt, he set his hopes on individuals themselves who at least possessed the necessary power and capacity (i.e. reason) to further the progress of mankind. It is essential that we take this consideration into account when determining the role of commerce in his writings.

L. Ypi (2014:122) has argued in her interpretation of Kant that over time, he changed his views about commerce to such an extent that it became impossible to maintain the unity between his earlier and later writings. At first he was absolutely certain of nature's predetermining influence on the progress of mankind, allowing no room for individual agency. Later his view was the exact opposite. This had several implications for the role of commerce in his theory. Initially he believed that commerce "(...) demarcates a privileged set of social relations and indicates an intermediate stage between a condition of conflict and one of perpetual peace". This also meant that colonialism was justified under the banner of free trade as it accelerated mankind's inevitable movement towards its final destination. Years later, "commerce was, for Kant, simply another route through which we might explain the emergence of global interdependence and communication (...)" . Commerce lost its predetermining power over mankind which meant that only certain types of commerce could be morally justifiable. Thus arose the concept of "just trade" which Ypi attributed to mature Kant.

I argued against this view of Kant's two theories of commerce. I asserted that there is a visible continuity between his earlier *Idea* and later *Perpetual Peace* which are

representative of his earlier and later stages, respectively. I rejected each of Ypi's arguments by highlighting (1) Kant's evident doubt about man's knowledge of nature's design and (2) the importance he attributed to artificial intervention of human beings, as well as (3) his Smithian theoretical roots, all of which were present from the start. Commerce never guaranteed the certain emergence of perpetual peace nor was it always helpful in establishing peaceful relations. Free trade, which was synonymous with just trade, had a pacifying effect because it created economic interdependence which was not compatible with war. State involvement in commerce – colonialism, acquiring public debt for war and repayment of that debt by using profits accumulated by commerce – was deemed bad for the objective of perpetual peace. Hence Kant's initial views on commerce in *Idea* were not fundamentally different from his later ones in *Perpetual Peace*.

Lehto – Tarmo Nuut